

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΣΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

2
1905

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ



ÉDITIONS

BAS. N. GRÉGORIADÈS

Ε.Υ.Δ της Κ.Υ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΒΕΝΕΤΙΑ

Ἡ ἄλωσις τῆς Τραπεζούντος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐπερχομένη μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν εἶχε μὲν σημασίαν ἐπ' ἴσης μεγάλην, ἀλλ' ἦτο ἀφ' ἐτέρου φυσικὸν συμπλήρωμα τῆς πτώσεως τῆς παρὰ τὸν Βόσπορον βασιλευούσης. Διὰ τῆς πτώσεως τῆς Τραπεζούντος συγκατελύετο ἡ τελευταία ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἐξέλιπε τὸ ὕστατον ἔρεισμα τῶν Ἑλλήνων, ἀφ' οὗ μάλιστα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἠττηθῆ καὶ οἱ Παλαιολόγοι τῆς Πελοποννήσου. Δὲν ὑπῆρχε λοιπὸν πλέον ἐλεύθερον ὄρμητήριον, ἐξ οὗ νὰ ἐπιχειρηθῆ τυχὸν ἡ ἀνάκτησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ἣ εἶχε γείνει τῷ 1261, ὅτε κατελύθη ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει λατινικὴ ἀρχὴ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ αὐτοκρατορίας. Ἡ παλινόρθωσις μόνον ἐξωθεν ἠδύνατο νὰ προσδοκηθῆ, ἐκ βοήθειας τῶν Ἑσπερίων, καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ἔστρεψαν τὸν νοῦν αὐτῶν οἱ προσφάτως δουλωθέντες Ἕλληνες, ἐν ᾧ ἔργῳ πρωτοστατεῖ, ὡς γνωστὸν, ὁ καρδινάλιος Βησσαρίων, ἐργαζόμενος ὅπως προκαλέσῃ σταυροφορίαν τῆς Δύσεως ἐναντίον τῶν ἀπίστων.

Τῶν δ' ἑσπερίων πολιτειῶν ἡ μάλιστα δυναμένη καὶ ἔχουσα συμφέρον καὶ σχεδὸν ὑποχρέωσιν νάντιδράσῃ πρὸς τὴν ἐπέκτασιν τῶν Τούρκων καὶ στερέωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἦτο ἡ Βενετία. Διὸ βλέπομεν ἤδη εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν δόγην Φόσκαρην ἀγγέλλοντα τὴν 27 Ἰουλίου 1453 τὸ γεγονός τοῦτο εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμα-

νίας Φρειδερίκον Γ' καὶ προσθέτοντα, ὅτι αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις ὤφειλον νὰ μεριμνήσωσι περὶ ἀποτροπῆς τῶν μελλουσῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων¹. Ἄλλ' ὁ ζήλος τῶν Βενετῶν ἐψυχραίνετο μετ' οὐ πολὺ ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῶν ἀναβολῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Διὸ ἠναγκάζετο ἡ Βενετία νὰ προβῇ τῇ 16 Αὐγούστου 1454 εἰς συνθηκολογίαν μετὰ τῶν Τούρκων καὶ τραπῆ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἐπειγόντων πολιτικῶν συμφερόντων, ἅτινα ἐκάλουν αὐτὴν σὺν τοῖς ἄλλοις ἀντιμέτωπον τοῦ Μεδιολάνου ἐν αὐτῇ τῇ ἀμέσῳ γειτονίᾳ τοῦ Βενετικοῦ.

Ἡ δὲ ἀποχὴ αὕτη τῆς Βενετίας ἀπὸ περαιτέρων ἐνεργειῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὸν ἀνενόητον συνεχισμόν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μωάμεθ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, εἰς ἃς περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἄλωσις τῆς Τραπεζοῦντος. Διὰ τοῦτο δὲ λείπει ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας πᾶσα εἰδήσις σχετικὴ πρὸς τὴν παρασκευαζομένην ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάλυσιν τῆς τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας, καθ' ὅτι ἡ βενετικὴ πολιτεία εἰς οὐδεμίαν εἶχε περιπλεχθῆ ἐνέργειαν συνεπαγομένην οἰανδῆποτε ἀνάμιξιν εἰς τὰ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως ἐκείνης γεγονότα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν Βενετίαν τὸ ἄγγελμα τῆς ἡττῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Τραπεζοῦντος Δαβίδ τοῦ Κομνηνοῦ. Ὅποια δὲ ἡ στάσις τῆς βενετικῆς πολιτείας ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ διδασκόμεθα ἐκ τοῦ κατωτέρω ἐκδιδομένου ἐγγράφου.

1461 Die XXVI octobris.

Circumspecto et prudenti viro Petro Thomasio Secretario nostro in Hungaria.

Ex his que nuper ad nostri noticiam pervenerunt intelleximus Imperatorem turchorum, qui cum exercitu suo anno isto in Asiam se contulit, post expugnationem et occupationem

¹ Αἰνείου Σιλβίου (πάππα Πίου Β') Ἐπιστ. 159. - Παρ. Vasi Le cardinal Bessarion. Ἐν Παρισίοις. 1878 σ. 217.

Castamene et Sinopi, fugasse etiam Usonum Cassanum, subindeque subegisse Imperatorem Trapesunde, quem, cum ingenti numero captivorum Constantinopolim miserat. At quoniam verisimiliter tenendum est, attentis insolentissimis conditionibus et perfidia hostis istius, quod expeditis a rebus illis Asiæ, vires suas in Europam contra christianos dirigere cogitabit, scribendas has nostras ad te duximus volentes, quod des operam adeundi quamprimum presentiam Regiæ Maiestatis Hungariæ commemorando sibi, nostri partē, nova predicta, de quibus tamen ante has Serenitas sua poterit informari. Quæ cum ad comunem salutem totius christiane religionis importare plurimum videantur, tenemus a christianis principibus multum considerata et magnificienda esse. Romano autem Pontifici de his rebus per efficaces literas nostras quamprimum noticiam dedimus, nec dubitamus Beatitudinem suam his rebus quam citissime provisuram esse. Factique sumus certiores Sanctitatem suam iam misisse legatum suum ad Serenissimum dominum Franchorum Regem specialiter ob hanc causam turchorum, ut potenti manu sue perfidie occurratur. Id ipsum quoque et nos apud ipsam Regiam Maiestatem fieri iussimus per oratores nostros iam missos ad presentiam sue Serenitatis. Speramusque et in divina bonitate confidimus res christianorum adversus hunc crucis hostem feliciter successuras, pro quâ re nihil de possibilibus commissuri sumus.

Interim vero dicimus quod si placebit Maiestati sue gratum admodum nobis erit cogitamina et mentem sue Serenitatis intelligere, et quid sibi comunicandum nobiscum videretur pro comunibus periculis evitandis.

Et de quanto habebis ab Maiestate sua distincte et particulariter per literas tuas zifratas nos certiores quam primum facere studebis. Verum si forte sentiret prefatum Regem ad concordium devenisse cum turco, eo casu volumus quod nihil de premissis dicere debeas Serenitati sue, sed de quanto habebis nos subito advisabis.

Presentes litere nostre scribantur in zifra eidem Secretario nostro. et perfidiam et celerem muncium indillate mittantur.

De parte	178
De non	1
Non sinceri	1

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀποκείται ἐν τῷ κατὰ τὴν Βενετιάν δημοσίῳ ἀρχεῖῳ τῷ ἐν τῇ πρώτῃ μονῇ τῶν Φράρων (Archivio di Stato)¹. Ἀνεκονώθη μοι δὲ κατ' αἰτησίν μου ἤδη τῷ 1893 ὑπὸ τοῦ μακαρίτου διευθυντοῦ τοῦ ἀρχείου ἐκείνου Stefani. Ἦναι δ' ἐλάχιστα τὰ ἐν τοῖς ἀρχείοις ἐκείνοις ἔγγραφα περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζοῦντος ὑπὸ τῶν Τούρκων, τοῦθ' ὅπερ ἐξηγεῖται τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἀποχῆς τῆς Βενετίας ἀπὸ πάσης ἐμμέσου ἀναμίξεως εἰς τὰ τῆς Ἀνατολῆς, τοῦτο δ' ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ πρωτότυπα ἔγγραφα τῶν χρόνων ἐκείνων ἀποκειμένα ποτ' ἐν τοῖς βενετικοῖς ἀρχείοις ἔχουσι δυστυχῶς ἀπολεσθῆ ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου.

Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦτου βλέπομεν, ὅτι τὸ ἄγγελμα τῆς πτώσεως τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπαγωγῆς τοῦ τελευταίου αὐτῆς αὐτοκράτορος μετ' ἀπείρου πλήθους αἰχμαλώτων, καθ' ἃ λέγει τὸ ἔγγραφο², εὐλόγως ἐτά-

¹ Senato Secreti. Volume 21. carte 65.

² Τὸ ἀξιοκρίστον τοῦ βενετικοῦ ἐγγράφου ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν λεγομένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀλώσεως **Κριτοβούλου** (IV, 8, 3-4 παρὰ Müller Fragmenta Historiarum Graecorum Τόμ. Ε' σ. 142). Μετὰ δὲ τοῦτο κελεύει (ὁ Μωάμεθ) τὸν βασιλέα (Δαβὶδ τὸν Κομνηνόν) καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἅπαντας καὶ οἱ τινες τῶν ἐν δυνάμει ὄντων τῆς πόλεως καὶ πλοῦτον κεκτημένων, ξὺν γυναιξὶ καὶ παισὶ καὶ τοῖς ὑπάρχουσι πᾶσιν ἐξεληθόντας ἐμβῆναι εἰς τὰς τριῆρεις. Ἐκλέγεται δὲ καὶ παῖδας τῶν ἐφήδων ἀπὸ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς ἔξω χώρας ἀπάσης περὶ πεντακοσίους πον μάλιστα καὶ χιλίους, καὶ αὐτοὺς ἐμβιδάζει εἰς τὰς τριῆρεις. Καὶ δωροσάμενος πολλὰ τοῖς ἡγεμόσι τῶν νεῶν, τριηράρχαις τέ φησι καὶ ναυάρχαις, ἐπι δὲ καὶ κυβερνήταις καὶ κελευσταῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, ἐκέλευσεν ἀποπλεῖν. — Πρὸς. **Χαίκοκονδύλη** σ. 495, 22 κ. ἑ. τὸν δὲ βασιλέα Τραπεζοῦντος ἐμβάντα εἰς τὰς ναῦς ἅμα τοῖς παισὶν αὐτοῦ καὶ τῇ θυγατρὶ καὶ συγγενέσιν αὐτοῦ, ὅσοι παρῆσαν αὐτῷ, ἐκέλευσεν ἀποπλεῖν εἰς τὸ Βυζάντιον, ὡς αὐτίκα παρεσομένου καὶ αὐτοῦ βασιλέως διὰ τῆς ἡπείρου. σ. 497, 3 κ. ἑ. τὴν δὲ Τραπεζοῦντα εἰς μοῖρας διελόμενος,

ραζε τὴν τέως ἀδιαφοροῦσαν Βενετίαν. Ἀνανήψαντες δὲ τέλος οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ συνιδόντες τὸν κίνδυνον τὸν μετὰ τὴν μοιραίαν ταύτην ἄλωσιν ἐπαπειλοῦντ' αὐτὸν τὸν ἐν Εὐρώπῃ χριστιανικὸν κόσμον, ἐπήφισαν, ὅπως δοθῆ ἔντολή εἰς τὸν ἐν Οὐγγαρία πρεσβευτὴν τῆς πολιτείας νὰ προκαλέσῃ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων σύμπραξιν τοῦ βασιλέως τῶν Οὐγγῶν, τοῦ Μαρτίνου Κορβίνου. Ἀλλὰ συγχρόνως ἀγγέλλεται, ὅτι ἡ Βενετία ἀπετάθη ἐν σπουδῇ καὶ πρὸς τὸν πάπαν, τὸν Πιόν Β', βεβαία οὔσα, ὅτι οὗτος ἐμερίμνησεν ἤδη νὰ προκαλέσῃ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων συναρωγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, πιθανῶς τὸν Λουδοβίκον ΙΑ', ἤδη τῇ 22 Ἰουλίου 1461 διαδεχθέντα τὸν πατέρα Κάρολον Ζ'. Ἐκ τῶν μέτρων δὲ τούτων προεδοκάτο ἐπιτυχῆς καὶ τελεσφόρος ἐνέργεια ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ταῦτα πάντ' ἀγγέλλονται ἐκ Βενετίας εἰς τὸν ἐν Οὐγγαρία πρεσβευτὴν, εἰς ὃν διαβιβάζεται καὶ ἡ ἐντολή, ὅπως συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ Κορβίνου καὶ ἀνακοινώσῃ τὰ δέοντα εἰς τὴν βενετι-

τὸ μὲν παρ' ἐαυτῷ κατεκράτησε... τὸ δὲ κατόκισεν εἰς Βυζάντιον, καὶ τὸ ἕτερον πεποίηκεν Ἰανιτζαρίους καὶ δουλευτὰς ἐν σκευαῖς, ἐπιλεξάμενος παῖδας ὀκτακοσίους, καὶ ἐς τὴν τῶν νεπλῦδων τάξιν ἐτάξατο. — Δούκα σ. 343, 11· στείλας δὲ (ὁ Μωάμεθ) αὐτὸν (τὸν Δαβίδ) ἐν Κωνσταντινουπόλει σὺν ταῖς τριήρεσι παγγενὶ μὲ ἑτέρους θεῖους καὶ ἀνεψίους αὐτοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἄρχουσι καὶ εὐγενέσι τοῦ παλατίου, φέρων ὁ καθεὶς τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀνευ τῶν ἀκινήτων. — Φραντζῆ σ. 308, 7· μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τινὰς ἀποίκους εἰσήνεγκε, κατ' ἐκείνην τὴν διάλεκτον λεγομένους σουργούνιδες, ἐκ τε τοῦ Καφᾶ, Τραπεζοῦντος καὶ Σινωπίου καὶ Ἀσπροκάστρου. σ. 413, 19 κ. ἰ.· τοῦ βασιλέως Τραπεζοῦντος λέγω καὶ πάντων σχεδὸν τῶν ἐκεῖσε ἀτυχῶν καὶ ἀνωφελεστάτων αὐθεντῶν καὶ ἀρχόντων, οὓς ἐξελάθων ἐκείθεν κατόκισεν αὐτοὺς ἐν τῇ Ἀνδριανουπόλει. *Echtesis chronica* ἐκδ. *Spyr. Lambros*. Ἐν Λονδίῳ 1902 σ. 26, 9· Ἐποίησαν δὲ τὸν λαὸν τῆς Τραπεζοῦντος μοῖρας τρεῖς· τὸ μὲν ἐν μέρος ἔλαβεν αὐτὸς (ὁ Μωάμεθ) καὶ οἱ μεγιστάνες αὐτοῦ, τὸ δὲ ἕτερον ἔφερε σεργούνιδας ἐν τῇ Πόλει, τὸ δὲ ἄλλο μέρος ἀφῆκεν ἐν αὐτῷ τῷ κάστρῳ οἰκεῖν οὐκ ἔσω, ἀλλ' ἐξῶ τῶν τειχῶν· τὸν βασιλέα δὲ καὶ πάντας τοὺς ἀρχοντας ἀναβιδάσας ἐν πλοίοις ἔφερεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸν τε Καβαζῆτην καὶ πᾶσαν τὴν γενεάν αὐτοῦ, τὸν μέγαν μεσάζοντα τὸν Ἀλταμούριον, τὸν φιλόσοφον Ἀμπρούτζην τὸν πρωτοδεστιάριον.

κὴν πολιτείαν πλὴν ἢ ἂν νοήσῃ τυγόν, ὅτι ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας εὐρίσκεται ἐν ὁμοιοῖα μετὰ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ, ἐν ἣ περιπτώσει παρέχεται εἰς αὐτὸν ἢ ἐντολὴ μηδὲν τῶν γραφομένων νάνακονῶσῃ εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ νά γνωρίσῃ ἀμέσως τὰ περὶ τούτου εἰς τὴν Βενετιαν.

Τὴν δὲ σημασίαν καὶ σπουδὴν, ἣν ἀπέδιδεν ἡ βενετικὴ πολιτεία εἰς τὰς ἐνεργείας ταύτας, ἀποδεικνύει τοῦτο μὲν ἡ πρόντις, ὅπως τὸ δόγμα τῆς συγκλήτου σταλή, κρυπτογραφικῶς εἰς τὸν πρεσβευτὴν, καὶ ἡ παρεχομένη εἰς αὐτὸν ἐντολὴ νάπαντήσῃ ὁμοίως per literas zifratas, τοῦτο δὲ ἡ παμφηρία μεθ' ἧς ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου αἱ εἰς αὐτὸν ἐπισταλεῖσαι ἐντολαὶ πλὴν μιᾶς καὶ μόνης ἀκνήσεως ψήφου.

Ἄγνωστον μὲν τίς ἦτο κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1461 ὁ ἐν Οὐγγαρία πρεσβευτὴς τῆς Βενετίας, τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μὴ μνημονευομένου ἐν τῷ δόγματι τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ πιθανώτατα ἦτο αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Ἰωάννης Αἴγμο, ὃν εὐρίσκομεν ὀλίγον ἀργότερον τῷ 1463 διαπεπιστευμένον παρὰ τῷ Κορβίνῳ¹. Ἄγνωστα δὲ μένουσιν εἰς ἡμᾶς ἕνεκα τῆς ἀπωλείας τῶν πρωτοτύπων ἐγγράφων, περὶ ἧς ἔγεινε λόγος ἀνωτέρω, καὶ τὰ ἐπακόλουθα τῶν εἰς τὸν πρεσβευτὴν δοθεισῶν ἐντολῶν. Ἀλλ' ἐξ ἑνὸς μὲν ἡ ἀναλογία τῶν συμβάντων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξ ἑτέρου δὲ τὰ συμβάντ' ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος φωτίζουν ἡμᾶς περὶ τῆς τύχης τῶν διαπραγματεύσεων, ὧν εἰσηγητὴς ἐγένετο ἡ Βενετία. Καὶ δὴ, ὡς μετὰ τὸ 1453 ἡ βενετικὴ πολιτεία ἠναγκάσθη νάποστῇ πάσης ἐναντίον τῶν Τούρκων ἐνεργείας ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας τῶν λοιπῶν Ἑσπερίων, οὕτω καὶ τῶρ ἀτελέσφορα προέβαινον τὰ ὑπ' αὐτῆς διενεργούμενα. Ἡ Εὐρώπη ἦτο ἐπτοημένη, πολλῶ μᾶλλον ἢ τῷ 1453, μετὰ τὰς ἐν αὐτῇ τῇ εὐρωπαϊκῇ γερασνῆσιν ἐπιτυχίας τοῦ Μωάμεθ, ἐκνικήσαντος μὲν τὸν ἡγεμόνα τῆς Βοσνίας Στέφανον καὶ σφάζαντος τὸν βᾶνον τῆς Σκλαβου-

¹ Bast Le cardinal Bessarion s. 268.

νίας, δυναμένου δὲ ἤδη νάπειλήσῃ αὐτάς τὰς ἐν Δαλματία, Πελοποννήσῳ καὶ Εὐβοίᾳ βενετικάς κτήσεις. Αὐτὴ ἡ Βενετία, αὐτὴ ἡ Ἰταλία ἐφαίνοντο κινδυνεύουσαι. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ τοιούτου ἀπελπισμοῦ παρουσιάζεται ἐμπνέων θάρρος εἰς τοὺς ἀελλπιδας, συνενόντων τὰ διεστῶτα καὶ ἄγων τέλος εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμου ὁ ἀκάματος Βησσαρίων. Οὕτω δὲ δὲνεῖνε μὲν ἴσως τυχαῖον, ὅτι ἡ μετὰ μακροὺς ἀγῶνας ναυαγήσαντας μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτυχία αὐτῆ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος πολλοῦ καρδινάλιου κατωρθώθη μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς γενετείας, τὸ δ' ὑπ' ἐμοῦ ἀνωτέρω ἐκδοθὲν ἔγγραφον δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τὴν ἀπαρχὴν τοῦ νέου σταδίου τῶν διαπραγματεύσεων αἵτινες ἤγαγον εἰς τὴν ἐπίστεψιν τῶν ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἐπιδιωκομένων ὑπὸ τοῦ Βησσαρίωνος καὶ τοῦ πάπα Πίου. Καὶ ἤρξατο μὲν πράγματι ὁ μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Τούρκων πόλεμος, διεξαχθεὶς ἰδίως ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλ' ἡ Βενετία δὲν ἠδυνήθη νὰ διεξαγάγῃ ἐπιτυχῶς τὸν ἀγῶνα, ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν λοιπῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ἀπεδείχθησαν ἀνίκανοι νὰ ἐξαρθῶσιν εἰς τὴν καθολικὴν ἐκείνην σταυροφορίαν, ἣν ἀπήτουν αἱ περιστάσεις καὶ εἶχον ὄνειροπολήσει οἱ δύο αὐτῆς μεγάλοι εἰσηγηταί. Ὁ δὲ θάνατος τοῦ Πίου τῷ 1464 καὶ τοῦ Σκενδέρβη τῷ 1468 ὑπῆρξαν νέα ἐνίσχυσις τῶν πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Τούρκου κατακτητοῦ.

Τέλος δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλην ἐποψιν τὸ ἀνωτέρω ἐκδοθὲν ἔγγραφον εἶνε ἄξιον λόγου. Καὶ δὴ ἡ χρονολογία αὐτοῦ λύει ὠρισμένως τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἔτους, καθ' ὃ ἐγείνεν ἡ ἄλωσις τῆς Τραπεζοῦντος.

Καὶ δὴ ἐκ μὲν τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν πηγῶν τὸ 1461 μαρτυροῦσιν ὁ Κριτόβουλος¹ καὶ ὁ Δούκας², ἀμφίβολον δὲ μέ-

¹ Κριτοβούλου IV, 8,4 παρὰ Müller Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Ε' σ. 142,2. Καὶ ἑνατον καὶ ἐξηκοστὸν ἔτος πρὸς τοῖς ἐνεακοσίοις καὶ ἐξακισχιλίοις τοῖς ὅλοις ἠνύετο, ἐνδέκατον δὲ τῆς ἀρχῆς τῷ βασιλεῖ.

² Δούκα ἐκδ. Βόννης σ. 343,22 κ. εἰ. Ἐν δὲ τῷ .545θ' ἔτει.

νει ποῖον τὸ παρά Χαλκοκονδύλη¹ ἔτος, εἰ καὶ οἱ ἐκδότης ἀποδέχονται παρ' αὐτῷ τὸ 1461². Τέλος δὲ ὠρισμένως σφάλλεται ὁ συμπιλήσας τὴν Χρονικὴν ἔκθεσιν, καταδιβάζων τὴν ἀλώσιν τῆς Τραπεζοῦντος εἰς τὸ ἔτος τῆς πατριαρχείας τοῦ Ἰωάσαφ, ἀμφιβαλλόμενον μὲν, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε κυμαινόμενον μεταξὺ τοῦ 1464 καὶ 1466³.

Τῶν δὲ νεωτέρων ὁ μὲν Crusius⁴ καὶ ὁ Fallmerayer⁵ ὡς ἔτος τῆς ἀλώσεως ἀποδέχονται τὸ 1462, ὁ δὲ Hammer⁶, ὁ Zinkeisen⁷, ὁ Finlay⁸, ὁ Heyd⁹, ὁ Hertzberg¹⁰ καὶ ὁ Müller¹¹ τὸ 1461.

Τέλος δὲ ὁ Berchet¹² ἀποδέχεται ὁμοίως τὸ 1461, στηριζόμενος εἰς διήγησιν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδεδομένην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Dell'origine di Assanbei sive Ussun Cassan, ἐν ἧ εὑρηται καὶ τὸ ἐξῆς χωρίον Vedendo Maomet turco multiplicar Ussun, tenendo non si facesse grande, fece esercito nel 1461. ed andò verso Trebisonda, acciò Ussun non prosperasse in quello impero. Vedendo Ussun ne poter resistere alla potenza del Turco li fu forza mostrarli le spalle e ritornò alli monti ed alli suoi castelli. Il Turco non volendo Ussun per vicino, aumentato

¹ Χαλκοκονδύλη ἐκδ. Βόννης σ. 494 κ. ε.

² Διόδοτ. σ. 485, 15 ἐν τῇ ᾧ ἐν παραβολῇ πρὸς σ. 498, 22 ἐν τῇ ᾧ.

³ Ecthesis chronica and Chronicon Athenarum ἐκδ. Spyr. Lambros. Ἐν δὲ τῇ πατριαρχείᾳ τοῦ Ἰωάσαφ ἐπορεύθη ὁ αὐθέντης σουλταν Μεσεμέτης κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος.

⁴ Turcograecia σ. 21 κ. ε.

⁵ Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. Ἐν Μονάχῳ. 1827 σ. 274.

⁶ Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Ἐν Ἀμβούργῳ. 1840. Τόμ. Β' σ. 54 κ. ε. ἰλλ. μεταφρ. Κροικιδᾶ. Ἐν Ἀθήναις. 1870. Τόμ. Β' σ. 330 κ. ε.

⁷ Geschichte des osmanischen Reiches in Europa. Ἐν Γῶθῳ. 1854. Τόμ. Β' σ. 339 κ. ε.

⁸ History of Greece ἐκδ. 6' ὑπὸ Tozer. Ἐν Ὁξωνίῳ. 1877. Τόμ. Δ' σ. 419 κ. ε.

⁹ Geschichte des Levantehandels im Mittelalter. Ἐν Στουτγάρδῳ. 1879. Τόμ. Β' σ. 365 καὶ 393.

¹⁰ Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens. Ἐν Γῶθῳ. 1877. Τόμ. Β' σ. 583.

¹¹ Fragmenta Historicorum Graecorum Τόμ. Ε' σ. 127 ἐν σημ.

¹² La Republica di Venezia e la Persia. Ἐν Ταυρίνῳ. 1865 σ. 97 κ. ε.

il suo esercito andò in persona e prese Trebisonda. nel cui esercito fu Nicolò Sagondino segretario della Signoria nostra ¹. Ἐξήγαγε δὲ τὴν διήγησιν ταύτην ὁ Berchet ἐκ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μαρίνου Σανούδου τοῦ ἐπιγραφομένου Vite dei Dogi, καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἀντιγράφου τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῷ Ἀστικῷ μουσεῖῳ τῆς Βενετίας ὑπ' ἀριθμὸν παλαιὸν μὲν 1106, νέον δὲ 3767 (φ. 709⁶)².

Ὁ δὲ διευθυντὴς τοῦ Ἀστικοῦ μουσείου κ. Scrinzi, ὅστις κατ' ἐμὴν παρακλήσιν ἀπέστειλέ μοι τελευτῶντος τοῦ Ἰουλίου 1905 ἀντίγραφον τοῦ εἰρημένου χωρίου, ἅτε τοῦ βιβλίου τοῦ Berchet λείποντος ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Ἀθηνῶν, ἀνεκοίνωσέ μοι πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι χάριν ἐμοῦ ἔγειναν νέα: ἔρευναι ἐν τῷ Archivio di Stato τῆς Βενετίας ὑπὸ τοῦ κ. Della Santa περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀλώσεως τῆς Τραπεζούντος. Εὑρέθη δὲ μόνον ἔγγραφον, καθ' ὃ τῇ 2 Μαρτίου 1461 ὁ Νικόλαος Sagondino ἔλαβε παρὰ τῆς βενετικῆς πολιτείας τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῆ πρὸς τὸν σουλτάνον Μωάμεθ, ὅπως ζητήσῃ τὴν ἐπανόρθωσιν ζημιῶν τινῶν ἐπενεχθεισῶν εἰς Βενετούς ὑπηκόους, δι' ἐτάχθη δὲ νὰ σπεύσῃ. Demum declaramus tibi, λέγει ἡ δοθεῖσα εἰς αὐτὸν ἐντολή, quod studiosus sis expedire te a porta prefati d. Turci quo celerius poteris, quoniam nostre intentionis est quod illic differre non habeas: et obtinendo, ut credimus, bene quidem: et non obtinendo etiam cum quanto habere poteris illine discedes ³. Τῇ δὲ 21 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ὁ ἀπεσταλμένος ἐκεῖνος εὐρίσκετο ἤδη ἐν Βενετία, ἐπιστρέψας ἐκ τῆς Ἀσίας, καὶ εἶχεν ἀγγεῖλαι εἰς τοὺς ἄρχοντας de ejus

¹ Berchet ἐνθ' ἀν. σ. 100.

² Τοῦ χρονικοῦ ταύτου τὸ αὐτόγραφον τοῦ Σανούδου σώζεται ἐν τῇ Μαρκιανῇ, ἀλλὰ δὲν εἶνε πλήρες, λείπει δὲ ἀκριβοῦς τὸ μέρος τὸ περιλαμβάνον τὰ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1423 καὶ 1474 γεγονότα, διὰ δὲ τούτου τὸ χρονικὸν διάστημα ἀνάγκη νὰ καταφύγῃ ὁ ἐρευνητὴς εἰς τὰ σωζόμενα ἀντίγραφα. Εἶνε δὲ ταῦτα τρία, τὸ τοῦ Ἀστικοῦ μουσείου τῆς Βενετίας περὶ οὗ ἔγειναν ἤδη λόγος, τὸ τῆς Μαρκιανῆς Ἰταλ. Cl. VII ἀρ. 125 καὶ τὸ τῆς Biblioteca Estense τῆς Μοδῆνης.

³ Senato, Deliberazioni segrete, reg. 21 c. 34.

(τοῦ Μωάμεθ) prava et. ut melius dixerimus. pessima intentione ad statum et rempublicam nostram. Qui (ὁ Μωάμεθ) expeditus ab impresia, quam cepit in partibus maris Mauri ob apparatus quos fecit et provisiones quas facere decrevit. innuit quamvis aperto ore id non patefaciat. sese ad damna nostra et invasionem locorum nostrorum venire velle¹. Καὶ ναὶ μὲν οὕτ' ἐν τούτῳ τῷ ἐγγράφῳ, οὐτ' ἐν ἄλλῳ τινὶ γίνεται λόγος, ὅτι ὁ Sagondino παρέστη εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τραπεζοῦντος, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τούτου γίνεται λόγος παρὰ τῷ Μαρίνῳ Σανούδῳ, ὀφείλομεν νὰ συναγάγωμεν ἐκ τῶν προρρηθέντων ἐγγράφων, ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Τραπεζοῦντος συνέβη μεταξὺ τῆς 2 Μαρτίου καὶ τῆς 21 Σεπτεμβρίου 1461. Ταύτην δὲ τὴν ἄλωσιν ὑπενόει καὶ αὐτὸς ὁ Sagondino λέγων περὶ τοῦ Μωάμεθ expeditus ab impresia quam cepit in partibus maris Mauri. Τοιαύτη δὲ εἶνε ἡ γνώμη τοῦ κ. Scrinzi, ἣν τελείως ἀποδέχομαι, ἅτε συμφωνοῦσαν πρὸς τὰ ἐκ τοῦ πρώτου ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθέντος ἐγγράφου ἐξαγόμενα πορίσματα. Χρησιμεύουσι δὲ τὰ νεωστὶ ἀνακοινωθέντα μοι ἔγγραφα εἰς μείζονα ἔτι διαφώτισιν τῆς ἐν τῷ τραπεζουντιακῷ ζητήματι πολιτείας τῆς βενετικῆς συγκλήτου. Ὁ πρῶτος τῆς Βενετίας λήθαργος προέρχεται ἐκ συμφερόντων, ὧν τὴν λύσιν ἀπεκδέχεται εὐνοϊκῆν παρὰ τοῦ Μωάμεθ. Μόνον, ὅτε ὁ Τούρκος μονάρχης ἐπέδειξε πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τῶν Βενετῶν διαγωγὴν ἀγέρωχον, ὑπέρφρονα καὶ τοιαύτην, ὥστε νὰ γράψῃ ὁ Sagondino πρὸς τὴν σύγκλητον ἕσα καὶ ὡς ἔγραψε περὶ τῶν προθέσεων τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδρομῆς τῶν βενετικῶν κτήσεων, τότε ἡ πολιτεία τῆς Βενετίας μετεβλήθη καὶ ἐστράφη περίξ ζητούσα συμμάχους ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ νευρική αὐτῆ ἐξέγερσις ἢ μᾶλλον ἡ ἐκδικητικὴ αὐτῆ ἀφύπνισις ἐπῆλθεν ἀργά, εἶδομεν ὁ' ἀνωτέρῳ αὐτὴν ἀποτυχοῦσαν, ἐν ᾧ ἡ Τραπεζοῦς μετὰ τοῦ ἤδη ὑποταχθέντος λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ἐξηκολούθει δουλεύουσα ὑπὸ τοὺς Τούρκους.

¹ Αὐτοῦτι c. 57.